

RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

«CİNAYƏT PROSESİ» KAFEDRASI

ƏYANİ TƏHSİL

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 20. «Bəzi kateqoriyalı şəxslər barəsində icraatın xüsusiyyətləri»

vaxt - 4 saat:
mühazirə - 2 saat:
seminar - 2 saat

Tərtib etdi:

«Cinayət prosesi» kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
Anar Mikayılov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilməklə bəyənilmişdir.

PROTOKOL № ____ «____» _____ 2021-ci il.

BAKI – 2021

Mövzu: 20 «Bəzi kateqoriyalı şəxslər barəsində icraatın xüsusiyyətləri»

P L A N

Giriş

1. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində məhkəməyədək icraatın və aparılan istintaq hərəkətlərinin xüsusiyyətləri.

2. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində məhkəmə baxışının xüsusiyyətləri.

3. Beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslər barəsində icraatın xüsusiyyətləri.

Nəticə

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 12 noyabr 1995.
maddə: 127, 129.
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin Komentariyası, Bakı 2014, səh.1145-1177.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Komentariyası, Bakı 2007, səh.190-204.
4. Mirağa Səfərquliyev «Cinayət prosesi» dərslik, Qanun 2005, səh.742-765.
5. Firudin Səməndərov «Cinayət hüququ» (ümumi hissə) dərslik, Bakı 2007, səh.566-586.
6. Eldar Həsənov «Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətin qarşısını almaq məsələləri» Bakı 1991.
7. Aqşin Quliyev «Hüquq ensiklopediyası» Bakı, Qanun 2007.
8. ATƏT-in Bakı ofisi «Mühakimə və insan haqları» Bakı. 2005.
9. «Yuvenal Ədliyyə» Bakı. 2006, dərs vəsaiti.
10. Kamalə Sarıcalinskaya «İstintaq taktikası» dərs vəsaiti, Bakı.1991.
11. V.P.Bojiev «Cinayət prosesi» dərslik, Moskva 2006, səh.442-446.
12. V.İ.Radçenko «Cinayət prosesi» dərslik, Moskva 2003, səh.597-636.
13. Cinayət prosesi fənn proqramı Bakı 2018
14. Firuzə Abbasova “Cinayət prosesi” Dərslik. Ümumi hissə. Bakı 2021”Zərdabi LTD” MMC, 2012, 416 s.
15. Cinayət prosesi. Məsələlər Toplusu N.Əliyev, S.Ağayev, A. Mikayılov, İ.Eyyubov, V. Qasımov, Bakı: Mütərcim, 2014-216 səh.

Normativ hüquqi aktlar

12. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı 1995.
- 13.«Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikasının, Qanunu 1998.
14. «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 24 may 2005.
15. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Bakı 2006, maddə 428- 435, 436-441.
16. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Bakı 2007, maddə 84-92.

17. «BMT-nin Mülki və Siyasi hüquqları Haqqında Pakt». 23 mart, 1976.

18. BMT-nin yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində Ədalət Mühakiməsinin icrasına aid «Minimal Standart qaydaları»(Pekin Qaydaları) 1985.

19. «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası» 3 sentyabr 1953.

20.«Uşaq hüquqları Bəyannaməsi və uşaq hüquqları haqqında BMT-nin konvensiyası».

21. Azərbaycan Respublikası DİN-in 16 sentyabr 2005-ci il tarixli 400 nömrəli əmri («Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun və onun tətbiqinə dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanını elan edilməsi barədə»).

22. A.R DİN-in 24 fevral 2007-ci il tarixli 110 nömrəli əmri («YYÇ-ın baxımsızlığın və hüquq pozuntularının profilaktikasında daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilinə dair təlimatın təsdiq edilməsi haqqında»).

23. A.R DİN-in 24 fevral 2007-ci il tarixli 111 nömrəli əmri (Daxili işlər orqanlarının yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridetmə mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə).

24.Q 48-001-12, 19.09.2012.Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığıqətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə.

25.N.H. Bayramov.Həbs qətimkan tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar qərarların İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi presedent təcrübəsinə uyğunlaşdırılması metodikası (metodiki vəsait)

Bakı- 2012

26.Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.16.07.2012

GİRİŞ

Dövlətimizin sürətli sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsində yeniyetmələr tərəfinən hüquq pozuntularına, o cümlədən cinayətlərlə mübarizədə hüquq mühafizə orqanlarının bu məsələyə ciddi yanaşmasını tələb edir.

Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində respublikamız BMT-nin 44-cü (1989) sessiyasında qəbul edilmiş Uşaq hüquqları Konvensiyasına (1992) qoşulmuşdur.

Uşaq hüquqları konvensiyasının 4-cü maddəsində göstərilir ki, iştirakçı dövlətlər bu konvensiyada tanınan hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün lazımi qanunvericilik tələblərini inzibati və digər tədbirləri görməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin hazırlanmasında və qəbulunda, insan hüquqları ilə bağlı digər Konvensiyalarla yanaşı BMT-nin «Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya»sının tələbləri də nəzərə alınmışdır.

Təsadüfi deyildir ki, CPM-in onuncu bölməsinin əllinci fəslə «Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraatın xüsusiyyətləri» adlanır (CPM-in 428-435-ci maddələri).

Bu o deməkdir ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində ibtidai araşdırma, həmçinin məhkəmə icraatı aparılarkən CPM-də nəzərdə tutulmuş ümumi qaydalara da ciddi əməl olunmalıdır. Bu əslində, yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq və azadlıqlarının daha da etibarlı qoruması üçün qanunvericiliyin müəyyən etdiyi əlavə təminatlardır.

CPM-in adı çəkilən bölməsinin əlli birinci fəslə (maddə 436-441) «Beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslər barəsində icraatın xüsusiyyətləri» adlanır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında Dövlətin əsasları fəsilində beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri müəyyən edilmişdir. Konstitusiyanın 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur. Konstitusiyanın bu

müddəası CPM-in göstərilən fəslində öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, müvafiq xarici dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatın aydın ifadə edilmiş razılığı olduqda, diplomatik immunitet hüququna malik olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyası altına düşə bilərlər. Göstərilən fəsildə, həmçinin diplomatik immunitet hüquqlarından istifadə edən şəxslər, şəxsi toxunulmazlıq, cinayət yurisdiksiyası üzrə immunitet, ifadə vermək üzrə immunitet, binaların və sənədlərin toxunulmazlığına dair məsələlər geniş şəkildə şərh edilmişdir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq tərtib olunan mühazirənin mətni nəzəri və təcrübi baxımdan əhəmiyyətli olduğu üçün təcrübədə əsas vəsait (material) kimi istifadə oluna bilər.

I sual. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində məhkəməyədək icraatın və aparılan istintaq hərəkətlərinin xüsusiyyətləri.

Yetkinlik yaşına çatmayan (bundan sonra YYÇ) şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər üzrə məhkəməyədək icraat yalnız ibtidai istintaq şəklində aparıla bilər. Bu kateqoriya şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlər üzrə təhqiqat formasında ibtidai araşdırmanın aparılmasına yol verilmir.

YYÇ barəsində icraatın aparılmasının özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Bu birinci növbədə onların həyat tərzi və şəxsiyyətlərinin psixoloji aspektləri ilə bağlıdır. Bu kateqoriyadan olanlar yaşlı şəxslərlə müqayisədə emosional hissiyatlılıqla xarakterizə edilən özünəməxsus psixi xüsusiyyətlərə malikdir. Buna görə də bir sıra hallarda yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət törətdiyini və ya cinayətdə iştirak etdiyini və məhz bu hərəkət zamanı cinayətin baş verdiyini heç də həmişə anlamırlar.

Bütün bunlar onu göstərir ki, onlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərin məhkəməyədək olan icraatı və məhkəmə icraatı kifayət qədər həcmli və mürəkkəb bir prosesual fəaliyyətdir.

CPM-in 428.1-ci maddəsinə görə, yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraat, məcəllənin 204-297, 298-380 və 381-427-ci maddələrində müəyyən edilmiş ümumi qaydalara və 50-ci fəsildə təsbit olunan maddələrə uyğun olaraq aparılır. CPM-in 428-435-ci maddələrinin müddəaları cinayət mühakimə icraatının ümumi qaydalarını əvəz etmir, həmin müddəaları tamamlayır. CPM-in 50-ci fəslində yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə icraatın xüsusiyyətlərini tənzim edən maddələrin hamısı nəzərdə tutulmamışdır. Belə ki, CPM-in müvafiq fəsilələrinin: 39.1.4, 88.2, 90,10, 91.9, 92.3.5,94.1,100, 153.2.4,153.2,10,154.10,154.3, 160.1, 170.1, 170.4, 198.4, 211.2.4, 509.4 –cü maddələrində yetkinlik yaşına çatmayaların barəsində icraatla əlaqədar müddəalar nəzərdə tutulmuşdur.

YYÇ şəxslər barədə məhkəməyədək icraatın, həmçinin birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaları icraatının aparılma qaydası CPM-in yuxarıda göstərilən maddələrində və 50-ci fəslində müəyyən edilmişdir.

CPM-in 428.2-ci maddəsinə əsasən cinayət prosesində yet. yaş. çatmayanlar dedikdə, cinayətin törədilməsi anınadək on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər başa düşülür. Bu, anlayış «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunun birinci maddəsində verilən anlayışla demək olar ki, üst-üstə düşür. Həmin Qanuna əsasən, «yetkinlik yaşına çatmayanlar - on səkkiz yaşınadək olan şəxslərdir».

YYÇ şəxslər barəsində icraatın aparılmasının mühüm xüsusiyyətlərindən biri sübutun predmetidir. Qanunun tələbinə əsasən, ibtidai araşdırma və məhkəmə baxışı zamanı yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin bütün dəqiqliyi ilə müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, qanunda göstəriləndi kimi, on səkkiz yaş şəxsin anadan olduğu gün yox, ondan sonra gələn gündə bitmiş hesab olunur. Əgər ekspert ancaq anadan olan ili müəyyən edərsə, onda ilin son günü həmin şəxsin anadan olan günü sayılır. Ekspert təxmini olaraq müəyinə olunan şəxsin 14-16 yaş arasında olmasını təyin edərsə, onda istintaq və məhkəmə orqanları aşağı həddi, yəni 14 yaş əsas götürməlidirlər. BMT-nin «yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin icrasına aid minimal standart qaydaları (Pekin qaydaları) haqqında Konvensiya»sının 4-cü maddəsində göstərilir ki, «Cinayət məsuliyyəti yaşı – yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün cinayət məsuliyyəti yaşı anlayışı qəbul edilən hüquq sistemində aşağı yaş həddi, çox aşağı yaş səviyyəsində qoyulmalıdır». Fikrimcə, bu düzgün təklif deyildir. Qeyd üçün onu da demək yerinə düşərdi ki, A.R CM-nin 20-ci maddəsində cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verə yaş həddi 16 yaş, istisna hallarda isə 14 yaş nəzərdə tutulmuşdur.

YYÇ şəxs cinayətin törədilməsində digər şəxslərlə birlikdə iştirak etdiyi halda məhkəməyədək icraat mərhələsində onun barəsində cinayət işi, imkan daxilində ayrıca icraata ayrılmalıdır (CPM.m.431.1). Məhz buna görə də yet. yaş. çatmayanın törətdiyi cinayətdə digər iştirakçılar olduqda onun barəsində cinayət işinin icraatının ayrılmasının mümkünlüyünü müəyyən etmək xüsusilə vacibdir. Lakin cinayət işinin ayrıca icraata ayrılması işin hallarının hərtərəfli və obyektiv tədqiq edilməsi üçün maneələr yaradarsa, belə olan halda həmin işin ayrıca icraata ayrılmasını qanun qadağan edir.

CPM-in 214.1-ci maddəsinə əsasən təhqiqat, ibtidai araşdırmanın növü kimi aşağıdakı şəkildə aparılır:

- ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

- böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Buradan aydın olur ki, bəzi bir sıra böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə cinayət təqibi məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat qaydasında aparılır. Lakin, CPM-in 430-cu maddəsinin tələbinə əsasən, yet.

yaş. çatmayanların törətdikləri cinayətlər üzrə məhkəməyədək icraat yalnız ibtidai istintaq şəkilində aparılmalıdır. Burada məqsəd onların törətdikləri cinayətlər üzrə cinayət təqibinin daha mükəmməl formada aparılması ilə, bu cinayətlərin iş üçün əhəmiyyətli olan faktiki halların, həmçinin cinayətin baş verməsinə kömək edən səbəb və şəraitin ətraflı, tam və obyektiv araşdırılmasından ibarətdir.

CPM-in 429.0-cı maddəsinə əsasən törədilən cinayət üzrə müəyyən edilməli olan hallardan başqa yet. yaş. çat. barəsində icraat zamanı aşağıdakı hallar mütləq müəyyən edilməlidir:

-YYÇ yaşı (doğulduğu, il, ay, gün);

-YYÇ həyat və tərbiyə şəraiti;

-YYÇ intellektual və əqli inkişaf səviyyəsi;

-YYÇ törətdiyi cinayətdə digər iştirakçılar olduqda onun barəsində cinayət işinin icraatının ayrılmasının mümkünlüyü.

Şərh olunan maddədə yet. yaş. çat. barəsində icraat zamanı, CPM-in 139-cu maddəsində cinayət təqibi üzrə icraat zamanı sübut edilməli olan hallardan başqa, əlavə olaraq göstərilən 4 qrup halların da müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Həmin halların müəyyən edilməsi yet. yaş. çatmamış şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub-olunmaması, cəzanın fərdiləşdirilməsi, cinayətin yet. yaş. çatmamış digər iştirakçılarının aşkar edilməsi və s. üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

YYÇ şəxs barəsində ibtidai istintaqın aparılmasının mühüm xüsusiyyətlərindən biri də, ibtidai araşdırma zamanı onun müdafiəçisinin iştirakının məcburiliyidir.

YYÇ şəxs barəsində ibtidai istintaqın bütün mərhələlərində əsas prosessual təminatlar qismində onun hüquqlarının təmin edilməsinə ciddi şəkildə riayət olunmasıdır. Buraya bilavasitə – *irəli sürülmüş ittiham barəsində məlumat almaq, ifadə verməkdən imtina etmək, müdafiə, valideynlərin və ya qanuni nümayəndələrin iştirak etmək və məxfilik hüququ daxildir* (CPM.m.432.4).

Müstəndiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror bu kateqoriyadan olan şəxslər barəsində icraatda onların valideynlərinin və qanuni nümayəndələrinin iştirak etmək hüququnu təmin etməlidir. Bu hüquqlar, həmçinin zəruri istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı mütəxəssis, müəllim və psixoloqa da şamil olunur.

YYÇ təqsirləndirilən şəxsə ibtidai istintaqın qurtarması elan edilərkən törədilən cinayət əməlinin və həmin işin materiallarının ona mənfi təsir göstərə biləcək hallarını nəzərə alaraq müstəndiq və ya prokuror cinayət işinin materiallarını həmin şəxsə təqdim edilməməsi barədə qərar çıxarmaq hüququna malikdir. Əksinə olduqda isə materiallar ilk öncə təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisinə və ya qanuni nümayəndəsinə tanış olmaq üçün təqdim olunmalıdır (CPM.m.284-286). Ümumiyyətlə yet. yaş. çat. şəxs barəsində ibtidai istintaq imkan daxilində müvafiq istintaq orqanlarının bu sahədə yetərincə iş təcrübəsinə malik olan müsəntiqləri tərəfindən gecikdirməyə yol

vermədən aparılmalıdır. Bu tələblər birbaşa istintaqın hər tərəfli, tam və obyektiv aparılmasının əsasını təşkil edir.

İbtidai araşdırma zamanı CPM-in 429-cu maddəsində göstərilən hallar hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmalıdır. Çünki cinayət törətmiş yet. yaş. çat. şəxsin törətdiyi əməlin subyektiv cəhətini, o cümlədən onun təqsirini və təqsir dərəcəsini müəyyənləşdirmək mümkün olsun.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində keçirilən istintaq hərəkətlərindən biridə bu iş üzrə təyin edilən **ekspertizadır**. CPM-in 140.0.4-cü maddəsində zərərçəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müəyyən yaş həddinə çatması haqqında sənədləri olmadıqda yaşın müəyyən edilməsi – tibb və psixologiya sahəsində ekspertizanın keçirilməsini nəzərdə tutur. Ekspertizanın rəyi sübut növlərindən biri hesab olunur. Sübutetmə prosesində isə iş üzrə əhəmiyyətli halların müəyyən edilməsində müstəntiqə və prokurora köməklik edir.

Ekspertiza müstəntiqin qərarına və ya cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə tərəfinin yazılı müraciətinə əsasən aparılır. Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar onun aid olduğu şəxslər üçün məcburidir. Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar CPM-in 264.4-cü maddəsinin tələbləri göstərilməlidir.

Ekspertiza təyin edilməsi haqqında müstəntiqin qərarının ekspertə daxil olduğu və ya ekspertlə müdafiə tərəfi arasında müqavilənin bağlandığı vaxtdan bir aydan gec olmayaraq ekspert zəruri tədqiqatlar aparır, yazılı rəylər tərtib edir, onu öz imzası ilə təstiq edir və dərhal ekspertizanı təyin etmiş şəxsə və ya müdafiə tərəfinə göndərir. Ekspertin rəyinə CPM-in 271.2-271.5-ci maddəsinin müddəaları daxildir.

Yetkinlik yaşına çatmamış şahidin çağırılması və dindirilməsi - istintaq hərəkətlərindən biri olub CPM-in 226 və 228-ci maddələri ilə nizama salınır.

YYÇ şəxslər bir qayda olaraq onların qanuni nümayəndələri vasitəsi ilə çağırılırlar. Həmçinin onlar iş və ya təhsil aldıkları yer üzrə çağırış vərəqəsi ilə çağırılmalıdırlar. Çağırış vərəqəsi valdeyinlərdən birinə, övladlığa götürənə, qəyyum və ya himayəçiyə ünvanlanır. Şahid qismində çağırılmalı olan yet. yaş. çat. şəxsin qanuni nümayəndəsinə göndərilən çağırış vərəqəsində ifadə verməkdən imtina etməyə, boyun qaçırmağa və bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyəti barədə xəbərdarlıq göstərilir. Bu halda çağırış vərəqəsinin bilavasitə şahidə təqdim edilməsinin yolverilməzliyinin göstərilməsi də məqsədəuyğundur. Çağırış vərəqəsində çağırılan şəxsin gəlməsinin təmin olunmasının qanuni nümayəndənin vəzifəsi olması göstərilir. Əgər yet. yaş. çat. şəxslə birlikdə yaşayan qanuni nümayəndənin də dindirmədə iştirakı tələb olunarsa, onun da şahidlə eyni vaxtda gəlməli olması (hansı qismində çağırılmalı olması göstərilməklə) göstərilməli, yaxud şahidlə eyni vaxtda ona da ayrıca çağırış vərəqəsi göndərilməlidir.

CPM-in 228-ci maddəsinə müvafiq olaraq yet. yaş. çat. şahid iş üçün əhəmiyyətli məlumatları şifahi və ya digər formada təqdim edə bilərsə, o, yaşından asılı olmayaraq dindirilə bilər. 14 yaşınadək, müstəntiqin

mülhizəsinə görə isə 16 yaşınadək olan yet. yaş. çatmamış şahidin dindirilməsi müəllimin, zəruri hallarda isə həkimin və onun qanuni nümayəndəsinin iştirakı ilə aparılır.

Dindirməyə başlamazdan əvvəl müstəntiq adı çəkilən şəxslərə CPM-in 228.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalara müvafiq olaraq onların hüquq və vəzifələrini izah etməlidir. Həmin şəxslərin dindirmənin gedişində protokola daxil edilməli olan qeydlər etmək hüququ vardır.

YYÇ şəxslərin (azyaşlıların) ifadələri iş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsi üçün həlledici əhəmiyyətə malik olduqda, uşaq psixologiyası üzrə ixtisaslaşmış psixoloqun məsləhətinin alınması məqsədəuyğundur.

YYÇ şahid müstəntiq tərəfindən yalnız həqiqəti danışmaq vəzifəsi haqqında xəbərdar edilir. O, CPM-in 228.4-cü maddəsində göstərilən hallar barədə ifadə verməməyə görə cinayət məsuliyyəti barədə xəbərdar edilmir və bu barədə ondan iltizam alınmır. Şahidin dindirilməsi haqqında müstəntiq CPM-in 230-cu maddəsinə uyğun olaraq dindirmə protokolu tərtib edir.

Yet. yaş çatmamış şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində onun qanuni nümayəndəsi, zəruri hallarda müəllimi və həkimi iştirak edə bilər. Ümumiyyətlə şahidin, şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin, iş üzrə prosesdə iştirak edən digər şəxslərin dindirilməsi olduqca ağır prosesdir. Dindirmənin müvəffəqiyyətlə aparılması görülən hazırlıq hərəkətlərindən (iş üzrə materialların öyrənilməsi, dindirmənin predmetinin dəqiq müəyyən edilməsi, dindirilənin şəxsiyyətinin öyrənilməsi, dindirmə üçün şəraitin yaradılması və s) əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Dindirmənin məqsədyönlü aparılması üçün birinci növbədə müstəntiq iş üzrə toplanmış materialları ətraflı öyrənməlidir. Bu zaman dindirilən şəxsin yalan ifadə verdiyini asanlıqla müəyyən etmək olar. Dindirmənin səmərəli nəticə verməsi üçün dindirilən şəxsin işdə iştirak edən digər şəxslərlə olan əlaqəsi və onlara münasibəti, həmçinin şəxsiyyətini xarakterizə edən məlumatlar öyrənilməlidir.

Dindirilən şəxslər barəsində tək-cə anket məlumatları (yaş, ailə vəziyyəti, təhsil, iş və s. barədə məlumatlar) kifayət deyildir. Çünki, bu məlumatlar dindirmə prosesində kifayət qədər əsaslı deyildir. Odur ki, dindirilən şəxsin birinci növbədə həyat tərzi, mənəvi keyfiyyətləri, psixoloji xüsusiyyətləri, mənəvi marağı və s. bu kimi cəhətləri də öyrənilməsi vacibdir. Məhz bu cəhətlər dindirmə prosesinin düzgün müəyyənləşdirilməsinə kömək edə bilər.

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilik yet. yaş. çat. şəxsə ittihamın elan edilməsi və onların dindirilməsi üçün ayrıca hüquqi norma müəyyən etmişdir. CPM-in 224-cü maddəsi ittihamın elan edilməsi qaydasını nizama salır. Bu normaya müvafiq olaraq yet. yaş. çat. şəxsə ittihamın elan edilməsində onun müdafiəçisinin iştirakı məcburidir.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin tutulması - CPM-in 433-cü maddəsinə müvafiq olaraq, yet. yaş. çat. şəxsin tutulması zamanı bu barədə dərhal onun valideyinlərinə və ya digər qanuni nümayəndələrinə məlumat verilir. Məlumatın dərhal verilməsi mümkün olmadıqda, yet. yaş. çat. şəxsin

valideyinlərinə və ya digər qanuni nümayəndələrinə mümkün qədər qısa müddətdə tutulma barədə məlumat verilməlidir.

Həmin şəxsin tutulması barədə məlumat vermə, telefonla, teleqrafla və başqa üsullarla həyata keçirilə bilər. Məlumatın şifahi və yazılı formada verilməsi mümkündür.

CMP-in 433-cü maddəsinin müddəaları, yalnız tutulduğu zaman yet. yaş. çat. şəxslərə şamil olunur. Ümumiyyətlə cinayət prosesində tutulma yalnız aşağıdakı şəxslərə tətbiq oluna bilər:

- cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxsə ;
- ittiham elan edilməli olan şəxsə və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsə ;
- hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkumətinin, yaxud cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məqsədi ilə məhkuma.

YYÇ şəxslər haqqında beynəlxalq hüquq normalarına görə, həmin şəxslərin məhkəməyədək tutulması yalnız müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa zaman müddətində yol verilə bilər. Həmçinin tutulmuş bu şəxs yetkinlik yaşına çatmış şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdır.

YYÇ şəxsi tutan orqan həmin andan bu haqda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə (hakimə) məlumat verməlidir. Bu haqda məlumat aldıqdan dərhal sonra həmin şəxslər CPM-in 434.1 və 434.2-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, yet. yaş. çat. şəxsin azad edib-əmtəməsi məsələsini həll etməlidir.

Cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Belə qərar qəbul olunsada şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz (CPM.m.148.4).

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində həbs və nəzarət altına vermə - CPM-in 434-cü maddəsi yet. yaş. çat. şübhəli və təqsirləndirilən şəxs barəsində həbsə alma qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi istinad edildikdə tətbiqinə yol verir. Həmin şəxs barəsində bu tədbirin müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa müddət ərzində tətbiq edilməsini göstərir.

Həbsdə saxlanılan yet. yaş. çat. şəxslər digər şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdırlar. Onlar, yaşının, cinsinin və şəxsiyyətinin xüsusiyyətlərinə görə tələb olunan qulluq, müdafiə və digər fərdi yardımla təmin edilməlidirlər.

YYÇ şəxs barəsində, həbs qətimkan tədbiri tətbiq olunarkən, müstəntiq tərəfindən bu haqda həmin şəxsin valideyinlərinə və ya qanuni nümayəndələrinə, yaxud onun öz təşəbbüsü ilə digər yaxın qohumlarına həbsə alma faktı və saxlandığı yer haqqında məlumat verilməlidir.

Barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş yet. yaş. çat. şəxslər istintaq və ya müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılır.

CPM-in 170-ci maddəsinə müvafiq olaraq yet. yaş. çat. şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər barəsində «**nəzarət altına vermə**» növündə qətimkan tədbiri tətbiq edilir. Bu tədbir xüsusi qətimkan tədbiridir, çünki yalnız yet. yaş. çat şəxslərə tətbiq olunur. Qanunvericilik bu qətimkan tədbirinin tətbiqini törədilmiş əməlin ağırlıq dərəcəsi ilə məhdudlaşdırmamışdır. Ona görə də cinayət prosesini həyata keçirən orqan qətimkan tədbirinin CPM-in 151.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məqsədlərinə bu qətimkan tədbirinin vasitəsi ilə nail olunacağı qənaətinə gəldikdə istənilən əməli törətmiş yet. yaş. çat. şəxs barəsində bu qətimkan tədbiri seçilə bilər.

YYÇ şəxsi nəzarət altına verməzdən əvvəl təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə valideyinlərin, qəyyumların, yaxud himayəçilərin şəxsiyyəti barədə, həmçinin yet. yaş. çatmamış şəxsə qarşı onların münasibətləri barədə məlumat toplamalı və nəzarət altında saxlamalı həyata keçirmək iqtidarında oluqlarını müəyyən etməlidir.

Cinayət prosesini həyata keçirən orqan nəzarət altına vermə qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında məsələni həll edərkən CPM-in 155.2-ci maddəsində göstərilmiş halları mütləq nəzərə almalıdır.

Nəzarət altına vermə öz mahiyyəti etibarilə elə qətimkan tədbiridir ki, yet. yaş. çat. şəxsin öz razılığı və ona nəzarət etməli olacaq valideyinlərinin və ya digər şəxslərin razılığı olmadan tətbiq edilə bilməz. Bu növdə qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar qəbul edilərkən, həmin qərarla şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin konkret olaraq kimin nəzarəti altına verilməsi dəqiq göstərilməlidir.

Valideynlər, qəyyumlar və ya himayəçilər yet. yaş. çat. şəxsin onların nəzarəti altında olması barəsində üzərlərinə götürdükləri vəzifələrin yerinə yetirilməsindən azad edilmələrini aşağıdakı hallarda cinayət prosesini həyata keçirən şəxslərdən xahiş edə bilər:

- öz xəstəliyi ilə əlaqədar;
- ailədə qarşılıqlı münasibətin pisləşməsi ilə əlaqədar;
- yet. yaş. çatmamış şəxslərin davranışını təmin etmək imkanını istisna edən digər səbəblər (öz yaşayış yerindən çıxıb getmə, həmin şəxslərə qarşı hüquqa zidd əməllər törətmə və s).

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu növdə qətimkan tədbiri həm yet. yaş. çatmamış şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin lazımi qaydada davranmaması, həm də onun üzərində nəzarəti həyata keçirən şəxslərin öz vəzifələrini icra etməməsi səbəbindən başqa qətimkan tədbiri ilə əvəz edilə bilər.

CMP-in 170.7-ci maddəsi nəzarəti həyata keçirən şəxslərin öz vəzifələrini yerinə yetirmədiyi halda məsuliyyət daşıdıqlarını müəyyən etmişdir. Lakin bu məsuliyyətin nədən ibarət olduğu müəyyən edilməmişdir.

YYÇ şəxs barəsində cinayət işi üzrə icraata CPM-in 39-41-ci və 46.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda xitam verilir. Həmin şəxsin barəsində cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə onun özünün və ya qaquni nümayəndəsinin razılığı ilə yol verilir. Məhkəmə baxışının gedişində isə təqsirləndirilən yeniyetmə barəsində cinayət işinə CPM-in 39.1.3, 39.1.5 39.1.12-ci və 40.2-ci maddəsində

nəzərdə tutulmuş hallarda bu şəxsin və onun valideyinlərinin (digər qanuni nümayəndələrinin) razılığı ilə xitam verilir (CPM.m.43.3).

CPM-in 435.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, ağır və xüsusilə ağır cinayət əlamətləri olan ictimai təhlükəli əməl törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış yet. yaş. çatmayan şəxslər barəsində cinayət işinə xitam verildikdə, yaxud cinayət işinin başlanması rədd edildikdə, xitam verilmiş cinayət işi və ya cinayət işi başlanmasının rədd edilməsi haqqında materiallar cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxslərin qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə göndərilməsi məqsədilə cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən 3 gün müddətində yet. yaş. çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaya göndərilir.

YYÇ işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiya yet. yaş. çatmamış şəxsin qapalı tipli xüsusi təli-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsinin mümkünlüyü haqqında məsələyə baxılması üçün həmin şəxsin yaşayış yeri üzrə birinci instansiya məhkəməsi qarşısında vəsatət qaldırır. İş üzrə materiallar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 10 gündən gec olmayaraq məhkəmə iclasında baxılır. Baxışın nəticəsinə dair məhkəmə tərəfindən CPM-in 435.1.9 maddəsinin tələbləri əsasında müvafiq qərar qəbul edilir. Qərar 3 gün müddətində cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxsə, onun müdafiəçisinə, valideyinlərə və ya digər qanuni nümayəndələrinə, habelə qərarı icra edən orqan və müəssisələrə təqdim olunur.

I sual üzrə nəticə

Beləliklə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər üzrə məhkəməyədək icraat yalnız ibtidai istintaq şəkilində aparıla bilər. Cinayət-prosessual qanunvericilik, bu kateqoriyadan olan şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlər üzrə təhqiqatın aparılmasını qəti olaraq qadağan edir.

Cinayət təqibi üzrə icraat zamanı sübut edilməli olan hallardan başqa , müstəntiq yet. yaş. çatmayanın həyat və tərbiyə şəratini, fiziki-intellektual və əqli inkişaf səviyyəsini, törətdiyi cinayətdə digər iştirakçılar olduqda onun barəsində cinayət işinin icraatının ayrılmasının mümkünlüyünü müəyyən etməlidir. Çünki, bu xüsusiyyətlərin araşdırılması baş vermiş cinayət hadisəsinin tam və hərtərəfli açılmasına, azyaşlının ictimai-təhlükəlilik dərəcəsinin qiymətləndirilməsinə və onun haqqında düzgün cəza tətbiq edilməsinə imkan verir.

Cinayət-prosessual qanunvericilik bu növ cinayətlərin istintaqı zamanı müdafiəçinin iştirakının məcburi olduğunu göstərir. Buradan belə nəticə əldə olunur ki, yet. yaş. çat. şəxslər tərəfindən cinayətlərin istintaqı zamanı

onların hüquq və vəzifələri qanunvericilik tərəfindən müdafiəsi yüksək səviyyədə təmin olunur.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində həyata keçirilən **istintaq hərəkətlərinin** də rolu böyükdür. Ona görə ki, məhz bu hərəkətlərin nəticəsində müstəntiq, prokuror və məhkəmə həmin şəxslər barəsində düzgün qərar qəbul etmək imkanını əldə edirlər.

II Sual. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində məhkəmə baxışının xüsusiyyətləri.

CPM-in 425-ci maddəsi yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə məhkəmə baxışının xüsusiyyətlərinə həsr edilmişdir. İbtidai istintaqda olduğu kimi məhkəmədə də yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin törətdikləri cinayətlər barədə cinayət işlərinə məhkəmə sədri və ya bu sahədə kifayət qədər səriştəsi olan daha təcrübəli hakimlər tərəfindən aparılmalıdır. Bu tələb bilavasitə CPM-in 435.1-ci maddəsinin mahiyyətindən irəli gəlir. Daha təcrübəli hakimlər dedikdə, ümumiyyətlə daha çox hakimlik təcrübəsi, həm də yet. yaş. çatmayan şəxslərin cinayət işləri üzrə daha çox təcrübəsi və səriştəsi olan hakimlər başa düşülür.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə iclasına sədrlik edən CPM-in 429-434-cü maddələrinin tələblərinin təmin olunmasını müəyyən etməlidir(CPM. m.435.2). CPM-in 435.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində cinayət işinin məhkəmə baxışında yet. yaş. çatmayan şəxsin valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin iştirak etmək hüququ vardır.

YYÇ şəxsin mənafeyi naminə məhkəmə özünün əsaslandırılmış qərarı ilə həmin şəxslərin məhkəmə baxışında iştirakını tələb edə və ya yet. yaş. çatmayan şəxsin mənafeləri üçün zəruri olduğunu güman etməyə əsas olduqda, valideynlərin və ya digər qanuni nümayəndələrin iştirakından imtina edə bilər.

Həmin maddənin 4-cü bəndinə əsasən yet. yaş. çatmayan şəxs barəsində cəza tədbiri seçilərkən məhkəmə aşağıdakıları rəhbər tutmalıdır:

-cəza tədbiri yalnız törədilmiş cinayətlərin hallarına və ağırlığına deyil, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin vəziyyətinə və tələbatına, habelə cəmiyyətin tələbatına uyğun olmalıdır;

-yet. yaş. çatmayan şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi ilə bağlı olan cəza tədbiri yalnız həmin məsələnin mükəmməl baxılmasından sonra tətbiq edilməli və imkan daxilində aşağı həddə endirilməlidir;

-yet. yaş. çatmayan şəxs və ya xüsusilə ağır cinayətin, habelə ağır cinayətlərə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya digər ağır cinayətin təkrarən törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun

azadlıqdan məhrum edilməsi məqsədəuyğun deyildir. Bu bəndlərdən hər biri qanunun humanizmiyindən xəbər verir və onu göstərir ki, ölkəmizdə gənc nəslin təlim-tərbiyə işinin səmərəli həyata keçirilməsində cinayət prosessual qanunvericiliyinin müddəalarından daha çox bu işdə cəmiyyətin roluna böyük əhəmiyyət verilir.

YYÇ şəxsə məhkəmə cəza təyin edərkən həmçinin aşağıdakıları da nəzərə almalıdır:

a) törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, təqsirkarın şəxsiyyətin, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları, habelə təyin edilmiş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsirini;

b) həmin şəxsin həyat və tərbiyə şəraitini, psixi inkişaf səviyyəsini, onun şəxsiyyətinin digər xüsusiyyətlərini və kənar şəxslərin təsirini;

c) Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs bir neçə cinayət törətdikdə və onlardan biri 18 yaşına çatmayan dövrdə, digərləri isə 18 yaşına çatdıqdan sonra törədildikdə, cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edərkən, yetkinlik yaşına çatmayan dövrdə törədilmiş cinayətə görə CM-nin 84-92-ci və CPM-in 435.4-cü maddələrinin tələblərini.

Məhkəmə yekun qərar çıxararkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə cəza tədbiri tətbiq etmədən islah oluna biləcəyi barədə nəticəyə gəldikdə, həmin şəxsə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə onu cəzadan azad edə bilər. Azərbaycan Respublikası CM-in 88.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq yetkinlik yaşına çatmayanlara aşağıdakı məcburi tədbirlər tətbiq edə bilər:

-xəbərdarlıq;

-valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin və yaxud müvafiq dövlət orqanlarının nəzarətinə vermək;

-vurulmuş ziyanın aradan qaldırılması vəzifəsini həvalə etmək;

- yetkinlik yaşına çatmayanın asudə vaxtını məhdudlaşdırmaq və onun davranışı ilə bağlı xüsusi tədbirlər müəyyən etmək;

Tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin məzmunu CM-in 87-ci maddəsində təsbit olunmuşdur.

Yetkinlik yaşına çatmayana eyni vaxta bir neçə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər. Yet. yaş. çatmayan şəxs göstərilən tədbirləri mütəmadi olaraq yerinə yetirmədikdə, müvafiq dövlət orqanının təqdimatı əsasında həmin tədbirlər ləğv edilir və materiallar onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün məhkəməyə göndərilir.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə əsasən məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etdikdə qanunda nəzərdə tutulan bütün cəza növlərini deyil, bəzi cəza növlərini qısaltılmış həddə və həcmdə təyin edə bilər. Daha dəqiq desək həmin şəxslərə **cərimə, ictimai işlər, islah işləri, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə** növündə cəzalar tətbiq olunur. CM-in 42-ci maddəsinin yerdə qalan digər cəza növlərinin tətbiqinə yol verilmir.

Cərimə, yalnız müstəqil əmək haqqı və ya bu cəzanın icrasına yönəldilə bilən əmlakı olan yetkinlik yaşına çatmayan məhkuma təyin edilir. Cərimə qanunvericiliyə əsasən, şərti maliyyə vahidi məbləğinin otuz mislindən üç yüz mislinədək miqdarda təyin edilir.

İctimai işər, qırx saatdan yüz altmış saatadək müddətə təyin olunur (CM.m 85.3).

İslah işləri, iki aydan bir ilədək müddətə təyin edilir. Məhkumun qazancından beş faizdən iyirmi faizə qədər pul dövlətin nəfinə tutulur (CM.m 85.4).

Azadlıqdan məhrumetmə, yet. yaş. çatmayan məhkumlara on ildən çox olmayan müddətə təyin edilir(CM.m85.5).

II. Sual üzrə nəticə.

Bu kateoriyadan olan cinayət işləri üzrə məhkəmə **baxışının** özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur.

Məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayanın valideynini, onun qanuni nümayəndəsini və qəyyumunu qanun əsasında prosesdə iştirakını təmin edir. Həmçinin iş üzrə aparılan məhkəməyədək icraat materiallarını yenidən məhkəmə baxışında araşdırır. Nəticədə iş üzrə yekun qərar qəbul edir.

Cinayət prosessual qanunvericilik məhkəmə icraatında yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində cinayət işlərinə təcrübəli hakimlər tərəfindən baxılmasını nəzərdə tutur.

III. SUAL. Beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslər barəsində icraatın xüsusiyyətləri.

Xarici dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatın diplomatik immunitetə malik olan nümayəndələri barəsində CPM-in 436-441-ci maddəsinin müddəaları o halda tətbiq olunur ki, onlar Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyası altına düşsünlər.

İmmunitet (latınca «immunitas»- «müstəqillik», «məruz qalmama» deməkdir) dedikdə, xarici dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatın nümayəndəsinin olduğu dövlətin yurisdiksiyası altına düşülməsi başa düşülür.

CPM-in 436-cı maddəsinə əsasən müvafiq xarici dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatın aydın ifadə edilmiş razılığı olduqda, diplomatik immunitet hüququna malik olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyası altına düşməsi beynəlxalq hüquq normaları ilə müəyyən olunur. Bu kateqoriyadan olan şəxslərin dairəsi və statusu, dövlətlərarası

qəbul edilmiş beynəlxalq konvensiyalarla tənzimlənir. Həmin konvensiyalara aiddir:

«Diplomatik əlaqələr haqqında» 18 aprel 1961-ci il tarixli Vyana Konvensiyası.

«Konsulluq Əlaqələri haqqında» 24 aprel 1963-cü il tarixli Vyana Konvensiyası;

«Xüsusi missiyalar haqqında» 8 dekabr 1963-cü il tarixli Vyana Konvensiyası;

«Dövlət nümayəndəliyi və onların universal xarakterli beynəlxalq təşkilatlarla münasibəti haqqında» 14 mart 1937-ci il tarixli Vyana Konvensiyası;

«Birləşmiş Millətlər Təşkilatının immunitetləri və imtiyazları haqqında» 13 fevral 1946-cı il tarixli Konvensiyası.

CPM-in 437 maddəsinə müvafiq olaraq aşağıdakı şəxslər diplomatik immunitet hüquqlarından istifadə edən şəxslərdir:

- xarici ölkələrin diplomatik nümayəndəliklərinin rəhbərləri, həmin nümayəndəliklərin diplomatik heyətinin üzvləri və onlarla birgə yaşadıda və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda onların ailə üzvləri;

- qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqavilələrə uyğun olaraq diplomatik nümayəndəliklərin inzibat-texniki heyətinin əməkdaşları və onlarla birgə yaşayan ailə üzvləri, həmin əməkdaşlar və onların Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamadıqda;

- qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqaviləyə uyğun olaraq diplomatik nümayəndəliklərin Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmayan və ya Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamayan xidməti heyətinin əməkdaşları.

- diplomatik kuryerlər ;

- konsulluqların rəhbərləri və konsulluğun digər vəzifəli şəxsləri;

- xarici ölkələrin nümayəndələri, parlament və hökumətin nümayəndə heyətinin üzvləri, habelə qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqaviləyə uyğun olaraq - beynəlxalq danışıqlarda, beynəlxalq konfranslarda və müşavirələrdə iştirak etmək üçün və ya digər rəsmi tapşırıqlarla ölkəyə gələn, yaxud həmin məqsədlər üçün tranzitlə ölkə ərazisindən keçən xarici ölkə nümayəndə heyətlərinin əməkdaşları və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda, həmin şəxsləri müşayiət edən ailə üzvləri;

- beynəlxalq sazişlər və ya hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq adətə uyğun olaraq xarici ölkələrin beynəlxalq təşkilatlarında nümayəndəliklərinin rəhbərləri, üzvləri və heyəti, həmin təşkilatların Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan vəzifəli şəxsləri;

- Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzitlə keçən xarici ölkələrin üçüncü ölkədəki diplomatik nümayəndəliklərinin rəhbərləri, nümayəndəliklərin diplomatik heyətinin üzvləri və onları müşayiət edən və ya onlara qoşulmaq üçün, yaxud öz ölkələrinə qayıtmaq üçün onlardan ayrı gedən həmin şəxslərin ailə üzvləri.

Diplomatik immunitet, xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların diplomatik nümayəndələrinə, onların başçılarına və əməkdaşlarına verilən hüquqlar və imtiyazlardır.

Xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasında olan nümayəndələri aşağıdakı göstərilən andan diplomatik immunitet hüququndan istifadə edirlər:

-diplomatik immunitet və imtiyaz hüququ olan hər bir şəxs öz vəzifəsinin icrası üçün akreditə olduğu dövlətin (Azərbaycan Respublikasının) ərazisinə daxil olduğu andan;

- həmin şəxs artıq fəaliyyət göstərəcəyi dövlətin ərazisindədirsə, onun təyin edilməsi haqqında Xarici İşlər Nazirliyinə və ya barəsində razılığa gəlinən digər nazirliyə məlumat verdiyi andan;

Xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasında olan diplomatik immunitet və imtiyazlara malik nümayəndələrinin səlahiyyətlərinə xitam verildikdə və ya onların səlahiyyətləri başa çatdıqda, onlar immunitet və imtiyazlardan, həmin şəxslər Respublikanın ərazisini tərk etdikləri andan, yaxud tərk etmək üçün ağıla batan müddətin bitdiyi andan mərhum olurlar.

CPM-in 438-ci maddəsinə görə aşağıdakı şəxslər şəxsi toxunulmazlıq hüququna malikdirlər:

- xarici ölkələrin diplomatik nümayəndəliklərinin rəhbərləri, həmin nümayəndəliklərin diplomatik heyətinin üzvləri və onlarla birgə yaşadıda və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda onların ailə üzvləri;

- qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqavilələrə uyğun olaraq diplomatik nümayəndəliklərin inzibat-texniki heyətinin əməkdaşları və onlarla birgə yaşayan ailə üzvləri, həmin əməkdaşlar və onların Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamadıqda;

- qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqaviləyə uyğun olaraq diplomatik nümayəndəliklərin Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmayan və ya Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamayan xidməti heyətinin əməkdaşları.

- diplomatik kuryərlər ;

- xarici ölkələrin nümayəndələri, parlament və hökumətin nümayəndə heyətinin üzvləri, habelə qarşılıqlı və ikitərəfli dövlətlərarası müqaviləyə uyğun olaraq - beynəlxalq danışıqlarda, beynəlxalq konfranslarda və müşavirələrdə iştirak etmək üçün və ya digər rəsmi tapşırıqlarla ölkəyə gələn, yaxud həmin məqsədlər üçün tranzitlə ölkə ərazisindən keçən xarici ölkə nümayəndə heyətlərinin əməkdaşları və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmadıqda, həmin şəxsləri müşayiət edən ailə üzvləri;

- beynəlxalq sazişlər və ya hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq adətə uyğun olaraq xarici ölkələrin beynəlxalq təşkilatlarında nümayəndəliklərinin rəhbərləri, üzvləri və heyəti, həmin təşkilatların Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan vəzifəli şəxsləri;

- Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzitlə keçən xarici ölkələrin üçüncü ölkədəki diplomatik nümayəndəliklərinin rəhbərləri, nümayəndəliklərin diplomatik heyətinin üzvləri və onları müşayiət edən və ya onlara qoşulmaq üçün, yaxud öz ölkələrinə qayıtmaq üçün onlardan ayrı gedən həmin şəxslərin ailə üzvləri.

Onlar barəsində qanuni qüvvəyə minmiş hökmün icrası üçün zəruri olan hallar istisna olmaqla, həmin şəxslər saxlanıla və ya həbs edilə bilməzlər.

Konsulluqların rəhbərləri və konsulluğun digər vəzifəli şəxsləri yalnız onlar ağır cinayətlərin törədilməsinə görə təqib edildikdə, yaxud barəsində məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü icra edildikdə saxlanıla və həbs edilə bilər.

Yuxarıda göstərilən şəxsləri saxlamış və ya həbs etmiş ibtidai araşdırma orqanı, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə məlumat verməlidir. Xarici İşlər Nazirliyi dərhal məlumatı araşdırdıqdan sonra, bu barədə həmin şəxsin təmsil etdiyi dövlətə məlumat verməlidir.

Bu kateqoriyadan olan şəxslər barəsində cinayət yurisdiksiyası üzrə xüsusiyyətlərdən biri də, onların cinayət yurisdiksiyası üzrə immunitetə malik olmalarıdır. Belə şəxslərin şübhəli və təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi yalnız diplomatik yolla həll edilir. Göstərilən şəxslər və onların əməkdaşları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinayətlər törətdiklər zamanı, bu dövlətin cinayət yurisdiksiyası altına düşürlər. Sadalanan şəxslər Azərbaycanın ərazisindən kənarında cinayət törətdikdə, bu zaman onlar Azərbaycan Respublikasının cinayət yurisdiksiyası altına düşürlər. Beynəlxalq hüquqa görə bu cür məsələlər diplomatik yolla həll edilir.

CPM-in 440-cı maddəsi diplomatik immunitet hüququndan istifadə edən şəxslərin ifadə vermək üzrə immunitetlərinin əsaslarını müəyyən edir. Bu hüquqdan istifadə edən şəxslər, barəsində ibtidai araşdırma aparılan cinayət işləri üzrə məhkəmədə şahid və ya zərərçəkmiş şəxs qismində ifadə vermək üçün dəvət edildikdə onlar ifadə verməkdən imtina etmək hüququna malikdirlər. Bu cür ifadələri vermək yalnız onların razılıqları əsasında həyata keçirilə bilər. Belə hallarda, bu şəxslər cinayət prosesini həyata keçirən orqana gəlməyərək öz ifadələrini yazılı şəkildə təqdim edə bilərlər. Təqdim olunmuş yazılı ifadələr müvafiq qaydada qeydə alınaraq cinayət işinin materiallarına əlavə edilməlidir.

Diplomatik immunitet hüququndan istifadə edən şəxslər öz razılıqları əsasında ibtidai istintaqda zərərçəkmiş şəxs və ya şahid qismində ifadə verdikləri, lakin məhkəmə iclasına gəlmədikləri halda, məhkəmə baxışında onların ibtidai istintaqda verdikləri ifadələri elan edilə bilər.

Beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və ya immunitet tək cə diplomatik işçilərə, onların ailə üzvlərinə yox, həm də onlara aidiyyəti olan binalara və sənədlərə də şamil olunur (CPM-in 441 maddəsi).

Cinayət-prosessual qanunvericiliyə əsasən, diplomatik nümayəndəliyin yerləşdiyi binalar, diplomatik nümayəndəliyin rəhbərlərinin qərərgahı, diplomatik heyət üzvlərinin yaşayış binaları, onlarda olan əmlak toxunulmazdır. Bu binalara giriş, axtarış, götürmə, həbsə alma, əmlak üzərinə həbs qoyulması yalnız diplomatik və konsulluq nümayəndəliyinin rəhbərinin və ya onu əvəz edən şəxsin razılığı ilə aparıla bilər. Bu zaman cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi ilə sorğu edilməlidir. Eyni zamanda, qeyd edilən binalarda axtarış, götürmə və həbs mütləq ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsinin iştirakı ilə aparılır.

III. Sual üzrə nəticə

Diplomatik immunitet və imtiyaz hüququna malik olan şəxslər barəsində icraat dövlətlərarası qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normaları əsasında aparılır. Bu hüquqdan istifadə edən şəxslərin siyahısı CPM-in 437-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmin hüquqdan istifadə edən şəxslər barəsində, cinayət prosesini həyata keçirən orqan CPM-in 438-441-ci maddəsinin müddəaları əsasında, Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyası altına düşdükdə icraat apara bilər. Digər qaydada icraatın aparılmasına yol verilmir.

Mövzu üzrə nəticə.

Bəzi kateqoriyalı şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlərlə bağlı icraatın xüsusiyyətləri görüldüyü kimi kifayət qədər həcmli və mürəkkəb prosesdir.

Köhnə Cinayət-prosessual Məcəllədən fərqli olaraq , 2000-ci il 1 sentyabrdan qüvvədə olan yeni prosesual məcəllədə bu kateqoriyadan olan şəxslər haqqında ayrıca 10-cu bölmə nəzərdə tutulmuşdur. Həmin bölmənin 50 və 51-ci fəsilləri «yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə » və «imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslərə»şamil olunubdur.

Cinayət prosesual qanun yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayət hüquq pozuntularının qarşısının alınması və gələcəkdə təkrarən baş verməməsi üçün lazımi tədbirlərin görülməsinə diqqətlə yanaşır. Bu cəhətdən onlar tərəfindən törədilən cinayətlərin istintaqını və məhkəmədə baxılmasını daha təcrübəli müstəntiq və hakim tərəfindən baxmasını tələb edir.

Həmini şəxslər barəsində tətbiq olunan prosesual hərəkətlərin də özlüyündə müsbət nəticəsi vardır. Çünki, məhz bu hərəkətlərin nəticəsində

ibtidai istintaq orqanı və məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində düzgün qərar vermək imkanı əldə edir.

Beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslər barəsində icraatın özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, həmin şəxslər haqında icraat yalnız onlar Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyası altına düşdükləri zaman, CPM-in 436-441-ci maddələrinin müddələri əsasında aparıla bilər.

Beləliklə, diqqətinizə çatdırılan mövzu daima aktualdır. Bu ondan irəli gəlir ki, bu kateqoriyadan olan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlərin qarşısının alınması istiqamətində hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları hər zaman fəallıq göstərməlidir.